

19 MAYIS JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

19 MAYIS SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2717-736X

Cilt 5 Sayı 4

DOI: 10.52835/19maysbd.1553562

Gönderim Tarihi 20.09.2024

Kabul Tarihi 30.12.2024

Jeopolitik Risk ve Turizm: Asya Pasifik Ülkeleri

Geopolitical Risk and Tourism: Asia Pacific Countries

Havva GÜLTEKİN*

*Doç. Dr., Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Edirne, Türkiye

*havgultekin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3157-4635

Öz

Bu çalışmada, jeopolitik riskin, turizm talebi üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında, 1995-2020 dönemi ele alınarak Çin, Hong-Kong, Hindistan, Endonezya, Tayland, Malezya, Japonya ve Güney Kore üzere verisine eksiksiz olarak ulaşılabilen sekiz Asya-Pasifik ülkesi değerlendirilmiştir. Çalışmada jeopolitik riskin göstergesi olarak jeopolitik risk endeksi, turizm talebinin göstergesi olarak ise ülkeye gelen turist sayısı, ayrıca turizm sayısı ile ilişkili olabileceğinden tüketici fiyat endeksi değişkenleri ele alınmış ve söz konusu değişkenler arasında kısa ve uzun dönemdeki ilişkinin varlığı panel eş bütünleşme ve panel nedensellik testleri yardımıyla incelenmiştir. Gerçekleştirilen testler sonucunda elde edilen bulgular, incelenen dönemde jeopolitik risk endeksi ve turizm talebi arasında bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Kısa dönem nedensellik testinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda yalnızca Hong-Kong ve Endonezya'da jeopolitik risk endeksinden turist sayısına doğru nedensellik bulunduğu, diğer ülkelerde herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı görülmüştür. Bunun yanı sıra, Çin, Hong-Kong ve Endonezya ülkelerinde tüketici fiyat endeksi değişkeninden turist sayısına doğru tek yönlü nedensellik bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik Risk Endeksi, Turizm, Panel Eş bütünleşme, Asya-Pasifik

Abstract

In this paper, it has been examined the impact of geopolitical risk on the demand for tourism. For this purpose, it has been evaluated eight Asia-Pacific countries, which full data available, namely China, Hong-Kong, India, Indonesia, Thailand, Malaysia, Japan and South Korea. In the study, it is discussed variables of the geopolitical risk index as an indicator of geopolitical risk and the number of tourists visiting the country as an indicator of tourism demand. It has been examined that the existence of a long-run relationship using panel cointegration and panel causality tests for the period 1995-2020. The empirical results show that there is no long-term relationship between the geopolitical risk index and the number of tourists. The short-run causality test results show that there exists a unidirectional causality running from the geopolitical risk index to the number of tourists in Hong-Kong and Indonesia. There is no causal relationship in other countries. Moreover, it has been determined that there is a unidirectional causality from the consumer price index variable to the number of tourists in China, Hong-Kong and Indonesia.

Keywords: Geopolitical Risk Index, Tourism, Panel Coentegration, Asia-Pacific

Giriş

Önemli olumlu sosyal etkisi, refah artışı sağlaması ve sosyo-ekonomik kalkınmaya etkisinin çok ötesinde turizm, doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkileri ile dünyanın en büyük sektörlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Küresel anlamda, Covid-19 öncesi dönemde istihdamın %10,3'ü (333 milyon) ve küresel GSYH'nin %10,3'ünün (9,6 trilyon ABD Doları) turizm sektöründen kaynaklandığı belirtilmiştir (WTTC, 2022). Covid-19 salgını ile turizm sektörü önemli derecede etkilenmiş ve milyonlarca iş ve gelir kaybına neden olmuştur. Bu durum turizm sektörünün öneminin daha da fazla artmasına neden olmuştur. Bu açıdan turizm endüstrisini geliştirmek, turizmin önünde engel teşkil edebilecek riskleri belirlemek son derece önem arz etmektedir.

Diğer taraftan, Jeopolitik risk (GPR) turizmi etkileyebilecek potansiyel faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. GPR, "Uluslararası ilişkilerin barışçıl seyrini etkileyen, ülkeler arası savaş, terör eylemleri ve gerilimlerden kaynaklanan risk" olarak tanımlanmaktadır (Caldara ve Iacoviello, 2018).

Jeopolitik riski artıracak ülke içindeki gerilimler, seçimler gibi siyasi olaylar gerçekleşecek olan turist hareketlerinde, turizm ithalatında, geceleme sayılarında önemli etkilere sebep olabilmektedir (Sönmez, 1998; Lanouar ve Goaid, 2019). Nitekim 11 Eylül ABD saldırıları, 2003 Irak işgali, Ukrayna/Rusya krizi, 2015 Paris terör saldırıları gibi küresel anlamda jeopolitik riskin yükselmesine neden olaylar, turizm sektörünün ne derece jeopolitik riskten etkilenebileceğini göstermiş ve bu durum jeopolitik riske verilen önemin artmasına sebep olmuştur (Hasan vd., 2020).

Haddad vd. (2015), Muzindutsi ve Manaliyo (2016), Balli vd. (2019), Lanouar ve Goaid (2019) çalışmalarında ülke içerisinde yaşanan savaş, terör olayları, siyasi, sosyo-ekonomik güvensizlik gibi bir ortamın var olması durumunda, turist davranışlarının etkilenebileceğini öne sürmüşlerdir.

Bu çalışma kapsamında Asya-Pasifik ülkelerinde jeopolitik riskin, turizm üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bölgeler itibarıyla Asya-Pasifik ülkeleri Avrupa ülkelerinden sonra en fazla turist çeken ikinci bölge konumunda yer almaktadır. 2019 yılında dünyada toplam 1 milyar 465 milyon turist hareketi gerçekleşmiş olup, bölgeler itibarıyla Avrupa bölgelerine 745,2 milyon, Asya-Pasifik ülkelerine 359,6 milyon, Amerika ülkelerine 219,3 milyon, Afrika ülkelerine 68,1 milyon ve Orta Doğu ülkelerine 73,0 milyon turist akımı gerçekleşmiştir (UNWTO, 2022).

Çalışmada ele alınan ülkelere uluslararası toplam turist varış sayısı ise 2020 yılında 367 milyon 873 bin olarak gerçekleşmiştir. Tablo 1'de çalışmada yer alan Asya-Pasifik ülkelerinin 2015-2019 dönemindeki turist sayıları (milyon) verilmektedir.

Tablo 1: Asya-Pasifik Ülkeleri Uluslararası Turist Varışları

	2015	2016	2017	2018	2019
Çin	133,820	141,774	153,260	158,606	162,538
Hong-Kong	59,308	56,655	58,472	65,148	55,913
Hindistan	13,284	14,570	15,543	17,423	17,914
Endonezya	10,407	11,519	14,040	15,810	16,107
Tayland	29,923	32,530	35,592	38,178	39,916
Malezya	25,721	26,757	25,948	25,832	26,101
Japonya	19,737	24,039	28,691	31,191	31,881
G. Kore	13,232	17,242	13,336	15,347	17,503
Dünya	2,071,785,909.8	2,140,443,306	2,248,870,723.9	2,339,399,881.5	2,403,074,088.5

Kaynak: Dünya Bankası, <https://databank.worldbank.org/>

Asya-Pasifik ülkeleri kendi içinde değerlendirildiğinde en fazla turist çeken ülkelerin Çin, Hong-Kong ve Tayland olduğu söylenebilmektedir.

Diğer taraftan Çin, Hindistan gibi ülkeler ekonomik açıdan, dünyanın en hızlı gelişen ülkeleri arasında yer almakta ve yine bu ülkeler satın alma gücüne göre küresel ekonomik büyümenin yaklaşık % 41'ini oluşturmaktadır. Bu açıdan söz konusu ülkelerde meydana gelebilecek risk ve tehditler sonucu tüm dünyanın derinden etkileneceğini söylemek açıkça mümkündür. Nitekim 2019 yılında Çin'de başlayan Covid-19 salgını jeopolitik risk açısından büyük bir risk oluşturarak hem Çin'de hem de tüm dünya ülkelerinde ekonomik, sosyal birçok alanda kötüleşmeye sebep olmuştur. Covid-19 kaynaklı turizm talebinde de ciddi anlamda düşüş yaşanmıştır.

Bu çalışmada, ampirik literatüre katkıda bulunmak amacıyla jeopolitik risk endeksinin, turizm üzerindeki etkisi Asya-Pasifik ülkeleri için değerlendirilmektedir. Bu amaçla 1995-2020 döneminde Çin, Hong-Kong, Hindistan, Endonezya, Tayland, Malezya, Japonya ve Güney Kore olmak üzere sekiz Asya-Pasifik ülkesi ele alınmıştır. Çalışmada jeopolitik riskin göstergesi olarak jeopolitik risk endeksi, turizm talebinin göstergesi olarak ülkeye gelen turist sayısı ve ayrıca turizm sayısı ile ilişkili olabileceğinden tüketici fiyat endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Tanımlanan veri setine ilişkin uzun dönemli ilişki Westerlund (2007) tarafından geliştirilen ve panel veri setinde ortaya çıkabilecek yatay kesit bağımlılığını dikkate alan eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Benzer şekilde panel veri setinde incelenen değişkenler arasında nedensellik ilişkilerinin yönünün belirlenmesi amacıyla, yatay kesit bağımlılığı probleminde karşı Kónya (2006) tarafından önerilen panel bootstrap nedensellik testi kullanılmıştır.

Çalışma literatürde sınırlı olan jeopolitik riski ele alan çalışmalardan biri olması ve jeopolitik risk ve turizm arasındaki ilişkiyi çok değişkenli bir çerçevede ele alan çalışmalardan biri olması bakımından literatüre katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın takip eden bölümü olan Bölüm 2’de literatürde yapılan çalışmaların özetine yer verilmiştir. Bölüm 3’te çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem tanıtılmış Bölüm 4’te analizler neticesinde elde edilen bulgular sunulmuştur. Çalışma sonuç ve öneriler bölümü ile sonlandırılmıştır.

Literatür Araştırması

Literatürde turizm üzerine birçok ampirik çalışma gerçekleştirilmiş olup, bu çalışmaların birçoğu turizmin ekonomik büyümeye etkisini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Jeopolitik riski ampirik olan ele alan çalışmalar ise oldukça sınırlı olup, bu çalışmalar jeopolitik risk ile ekonomik büyüme, yatırımlar, finansal göstergeler, borsa ve turizm gibi faktörler arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (Arslan, 2019; Soybilgen vd., 2019; Wang vd., 2019; Bezzin, 2019; Doğan ve Özarlan-Doğan, 2021; Lee vd., 2020; Demir vd., 2020; Sayar vd., 2021; Özşahin vd., 2022)

Soybilgen vd. (2019) 1986-2016 dönemini ele alarak gerçekleştirdikleri çalışmalarında 18 gelişmekte olan ülkede jeopolitik risk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendirmişlerdir. Çalışmada gerçekleştirdikleri analiz sonucunda jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Doğan ve Özarlan-Doğan (2021) çalışmalarında 1985-2017 dönemini ele almışlar ve jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Kırılğan beşli ülkeleri için test etmişlerdir. Gerçekleştirilen testler sonucunda jeopolitik riskin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Diğer taraftan Gupta vd. (2019) çalışmalarında 1985-2013 dönemini ele alarak 164 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke arasında jeopolitik risk ve ticaret akışları arasındaki ilişkiyi çekim modeli kullanarak incelemişlerdir. Gerçekleştirilen testler sonucunda jeopolitik riskin ticaret akışları üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Lu vd. (2020) çalışmalarında 18 gelişmekte olan ülkede jeopolitik riskin finansal gelişme üzerindeki etkisini 1985-2018 dönemi için değerlendirmişlerdir. Gerçekleştirdikleri analizler sonucunda jeopolitik riskin finansal gelişme üzerinde anlamlı ve negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Demir ve Ozturk-Danişman (2021) çalışmalarında 2010-2019 döneminde 19 ülkede, jeopolitik riskin banka kredileri üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde jeopolitik riskin banka kredi genişlemesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını, diğer taraftan jeopolitik riskin tüketici ve konut kredilerinde azalışa sebep olduğunu ortaya koymuşlardır.

Literatürde gerçekleştirilen bu çalışmaların yanı sıra özellikle son yıllarda jeopolitik riskin, turizm üzerindeki etkisine yönelik çalışmalar daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Bu çalışmalardan biri Demir vd. (2019)’e aittir. Demir vd. (2019), 18 ülkeye ait verileri kullanarak (1995-2016) yaptıkları çalışmada jeopolitik riskin turizm talebini negatif olarak etkilediğini ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Lee vd. (2020), 16 ülkeden elde ettikleri verilerle gerçekleştirdikleri analizde 2005:1-2017:12 döneminde jeopolitik riskin turist talebini olumsuz etkilediğini bulmuşlardır. Bunun yanı sıra Covid-19 salgınının bu etkiyi daha fazla arttırdığını belirlemişlerdir. Yine Demir vd. (2020), doğrusal olmayan otoregresif gecikmeli modeli kullandıkları çalışmada, jeopolitik riskin Türkiye’deki turist hareketleri üzerindeki etkisini incelemiş, kısa dönemde jeopolitik risk ve turist hareketleri arasındaki ilişkinin asimetric olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Jeopolitik risk endeksinin kullanıldığı diğer bir çalışmada Akadiri vd. (2020), 1985:1-2017:4 döneminde Türkiye’de jeopolitik riskin ekonomik büyüme ve turizm üzerinde tek yönlü negatif etkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Sayar vd. (2021) çalışmalarında Ukrayna’yı değerlendirmişler ve gerçekleştirdikleri ARDL testi sonuçlarına göre jeopolitik risk endeksinin turizm üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumsuz etkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Bu çalışmaların yanı sıra Hindistan’ı ele aldıkları çalışmada Tiwari vd. (2019), ABD için gerçekleştirdikleri çalışmalarında Payne ve Apergis (2020), Hindistan için yaptığı çalışmada, Ghosh (2021), BRICS ülkelerini değerlendirdiği çalışmada Syed vd. (2021), Türkiye’yi değerlendirdiği çalışmalarında Polat vd. (2021) bu çalışmalara benzer şekilde jeopolitik riskin turizm üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Kazakova ve Kim (2021) Çin ve Japonya’dan, Güney Kore’ye gelen turist sayısı üzerinde jeopolitik riskin etkisini değerlendirmiş ve jeopolitik risk ve ekonomik belirsizliğin turist sayısındaki değişiklikleri açıklamada önemli rolü olduğunu gösteren sonuçlar elde etmişlerdir.

Gozgor vd. (2022) 1995-2018 dönemini ele alarak 18 gelişmekte olan ülkede jeopolitik riskin turizm yatırımları üzerindeki etkisini panel veri yöntemleri ile analiz etmişler ve jeopolitik riskin turizm yatırımları üzerinde önemli negatif etkisinin olduğunu sonucuna ulaşmışlardır.

Zhang vd. (2022), ekonomik belirsizlik ve jeopolitik riskin turizm üzerindeki etkisini zaman değişen model yardımıyla değerlendirdikleri çalışmalarında, turist varışları üzerindeki belirsiz şokların önemli ölçüde zamanla değişen özelliklere sahip olduğunu ve bu etkinin yönünün değiştiğini göstermişlerdir.

Stryzhak vd. (2022) ise Ukrayna’nın turizm gelirleri üzerinde jeopolitik riskin etkisini ARDL sınır testi kullanarak analiz etmişlerdir. 1995-2019 dönemini değerlendirdikleri bu çalışmada, jeopolitik riskin turizm gelirleri üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Literatürde yer alan bu çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde ele alınan dönem ve ülkeler itibarıyla jeopolitik riskin turizm üzerinde önemli ve negatif etkiye sahip olduğu söylenebilmektedir.

Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada jeopolitik risk endeksinin, turizm üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yıllık bazda 1995-2020 dönemi ele alınarak, verisine ulaşılabilen sekiz Asya-Pasifik ülkesi değerlendirilmiştir. Bu ülkeler Çin, Hong-Kong, Hindistan, Endonezya, Tayland, Malezya, Japonya ve Güney Kore'dir. Jeopolitik risk endeksine ilişkin veriler aylık bazda ve 1985 yılından itibaren elde edilmesine karşılık, dünya bankası veri tabanında turist varışları sayısına 1995 yılından itibaren ve yıllık olarak ulaşılması nedeniyle çalışma 1995-2020 dönemi olarak sınırlandırılmıştır. Çalışma kapsamında turizmin göstergesi olarak ülkeye gelen turist sayısı (TS), jeopolitik riskin göstergesi olarak jeopolitik risk endeksi (GPR) değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenlerin yanı sıra turist sayısı ile ilişkili olabileceği düşünüldüğünden tüketici fiyat endeksi değişkeni de modele dahil edilmiştir.

Jeopolitik risk endeksi Caldara ve Iacoviello tarafından geliştirilmiş olup, bu endeks, 10 gazetenin (Chicago Tribune, Daily Telegraph, Financial Times, The Globe and Mail, The Guardian, Los Angeles Times, The New York Times, USA Today, The Wall Street Journal ve The Washington Post) elektronik arşivlerinin taranması ve her ay her bir gazetede ki olumsuz jeopolitik olaylarla ilgili makalelerin sayılarak, toplam makale sayısına oranlanması ile elde edilmektedir. (GPR= jeopolitik riske ilişkin olumsuz haber sayısı/toplam haber sayısı). Metin aramaları savaş tehditleri, barış tehditleri, askeri yapılar, nükleer tehditler, terör tehditleri, savaşın başlangıcı, savaşın yükselişi, terör eylemleri olmak üzere sekiz kategoride gerçekleştirilmektedir. 43 ülkeye ilişkin endeks verilerine 1985 yılından itibaren aylık bazda ulaşılabilir. (<https://www.matteoiacoviello.com/gpr.html>)

Diğer taraftan, turizm gerçekleştirilecek ülkede fiyatlar genel seviyesinin yüksek olması, mal ve hizmet fiyatlarının yüksek olması ve daha fazla harcama yapılacağı anlamına gelmektedir. Bu nedenle tüketici fiyat endeksi (TÜFE) değişkeninin turist talebi üzerinde etkili olduğu düşünülmekte ve çalışmalara dâhil edilmektedir (Lee vd., 2020; Demir vd., 2020). Bu çalışmada da Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) değişkeni modele dahil edilmiştir.

Turist sayı (TS) ve Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) değişkenleri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiş iken, Jeopolitik risk endeksi (GPR) <http://matteoiacoviello.com/gpr.html> sitesinden elde edilmiş ve aylık verilerin ortalaması alınarak yıllık veriler elde edilmiştir. Tüm değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak modelde kullanılmıştır.

Değişkenlerin ham verilerine ilişkin özet istatistik değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	TS		GPR		TÜFE	
	Ort	Std	Ort	Std	Ort	Std
Çin	109062,300	7255,823	0,450	0,038	97,506	3,306
Hong-Kong	18578,380	2167,928	0,038	0,003	92,933	3,222
Hindistan	10393,530	1736,782	0,220	0,019	102,047	0,350
Endonezya	31279,960	3895,430	0,046	0,008	105,513	3,042
Tayland	17680,230	1593,887	0,040	0,006	95,690	3,277
Malezya	7093,058	1093,247	0,206	0,014	95,668	9,242
Japonya	8279,500	886,171	0,277	0,037	91,795	3,540
Güney Kore	7297,000	697,801	0,052	0,006	86,319	8,516

Tablo 2'de verilen değişkenlere ait özet istatistik değerleri incelendiğinde en yüksek turist sayısı ortalamasına sahip ülke Çin iken, en düşük ortalamaya sahip ülke Malezya'dır. 1995-2020 döneminde Çin'e gerçekleşen turist varışlarının sayısı ortalama 109 milyon 62 bin kişi olarak kaydedilmiştir. Benzer şekilde jeopolitik risk endeksi ortalamasının en yüksek olduğu ülke Çin iken, en düşük ortalamaya sahip olan ülkenin Hong-Kong olduğu görülmektedir. TÜFE değişkeni açısından incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip ülkenin Endonezya, en düşük ortalamaya sahip ülkenin ise Güney Kore olduğu görülmektedir.

Model tahminine geçmeden önce ilk olarak uygun tahmin yönteminin belirlenmesi amacıyla eğim katsayısının homojenliğinin belirlenmesi gerekmektedir. Modelde yer alan eğim katsayısının homojen olup olmadığını tespit etmek amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen homojenlik testi kullanılmıştır. Bu test Swamy (1970) tarafından önerilen homojenlik testinin geliştirilmiş halidir ve iki test istatistiğine dayalıdır. Delta (Δ) testi olarak adlandırılan bu test ile eğim katsayılarının homojen olduğunu ifade eden sıfır hipotezi sınanmaktadır. N; yatay kesit sayısı, S; Swamy test istatistiği ve k; açıklayıcı değişken sayısı olmak üzere üzere Delta (Δ) testi (1) ve (2) no'lu eşitliklerde verildiği gibi tanımlanmaktadır (Pesaran ve Yamagata, 2008).

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (1)$$

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \quad (2)$$

Eğim katsayısının homojen olup olmadığı test edildikten sonra, panel veride yatay kesitler arasında bağımlılığın olup olmadığı incelenmektedir. Paneller arasında yatay kesit bağımlılığın varlığı Breusch ve Pagan (1980) Lagrange Çarpımı (LM) testi, Pesaran (2004) Yatay Kesit Bağımlılık (CD) testleri kullanılarak incelenmiştir. Bütün testler için, " H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur" hipotezine karşılık " H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır" hipotezi sınanmaktadır.

Yatay kesit bağımlılığının test edilmesinin ardından, değişkenlerin durağanlıkları test edilmiş ve bu doğrultuda Pesaran CIPS testi kullanılmıştır. CIPS testi birimler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunması durumuna izin vermektedir. Test birimlere ait yatay kesitsel olarak genişletilmiş ve CADF olarak adlandırılan, ADF istatistiklerine dayanmaktadır. Sıfır hipotezi panellerde birim kökün varlığını gösterirken, alternatif hipotez en az bir panelin durağan olduğunu göstermektedir (Pesaran, 2007).

Jeopolitik risk endeksi ve turizm arasındaki uzun dönemli ilişkinin test edilmesi amacıyla serilerde var olan yatay kesit bağımlılığı problemini dikkate alan Westerlund (2007) eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Bu test tüm birimlerin kendine özgü sabit katsayı, deterministik trend ve eğim katsayısı içermelerine izin vermektedir. H_0 : Eş bütünleşme yoktur hipotezine karşılık H_1 : Tüm birimler eş bütünleşiktir hipotezi sınanmaktadır.

Bu testte (3) no'lu denklem ele alınmakta ve kalıntılar tahmin edilmektedir. Kalıntılara dayalı olarak, panel eş bütünleşme istatistiği (P_α ve P_t) ve grup eş bütünleşme istatistiği (G_α ve G_t) olmak üzere iki tip test tanımlanmaktadır.

$$Y_{it} = \alpha_i + \delta_i t + X'_{it} \beta_i + u_{it} \quad (3)$$

Burada, α_i , i . birime ait sabit katsayıyı, δ_i , i . birime ait deterministik trend katsayısını, β_i i . birime ait eğim katsayısını göstermektedir. Y_{it} ve X_{it} , $\forall i$ için rassal yürüyüş (I(1)) süreçleridir. Homojenlik varsayımının sağlanması durumunda panel test istatistikleri değerlendirilirken, heterojenlik varsayımı sağlanması durumunda grup test istatistiklerine ilişkin sonuçlar değerlendirilmektedir (İşcanoglu-Çekiç ve Gültekin, 2019).

Son olarak çalışmada değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Bootstrap nedensellik testi kullanılarak test edilmiştir. Konya (2006) tarafından önerilen bu test SUR tahmincilerine dayanmakta ve birim heterojenliğine izin vermektedir. Dolayısıyla bu test yatay kesit varlığında tutarlı sonuçlar sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bu test birim köklü serilere ve eş bütünleşme ilişkisi bulunmayan serilere de uygulanabilmekte bu açıdan durağanlık sınaması gerektirmemektedir. Testin uygulanabilmesi için yatay kesit bağımlılığın test edilmesi ve birimler arası heterojenliğin test edilmesi yeterlidir.

Bulgular

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkilerin belirlenmesi için çalışmada Westerlund (2007) eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Ancak eş bütünleşme analizine geçmeden önce değişkenlerin birim kök içerip içermediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Birim kök testi uygulanmadan önce ise homojenlik ve yatay kesit bağımlılığı testleri gerçekleştirilmiş, değişkenlerin durağanlığı yatay kesit varlığı altında Pesaran CIPS birim kök testi ile değerlendirilmiştir. Tablo 3'te eğim katsayısının homojenliğini test etmek için yapılan test sonucu verilmektedir. Test sonuçlarına göre eğim katsayısının homojen olduğunu ifade eden sıfır hipotezi red edilmekte ve tüm birimlere göre eğim katsayısının heterojen olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 3: Eğim Katsayısının Homojenliğinin Testi

Delta	15,136***
Adj. Delta	16,768***

Yatay kesit bağımlılığına ilişkin test sonuçları ise Tablo 4'te sunulmuş olup, CD_{LM1} ; Breush ve Pagan (1980) tarafından önerilen testi, CD_{LM2} ; Pesaran (2004) tarafından önerilen yatay bağımlılık testi ve CD_{LM} ; Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılık testini göstermektedir. Zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olması ($T > N$) durumunda CD_{LM1} testi daha tutarlı sonuçlar vermektedir. Bu nedenle CD_{LM1} testi değerlendirildiğinde, elde edilen sonuçlara göre her üç anlam düzeyinde, tüm değişkelerde yatay kesit bağımlılığının olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 4: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	CD_{LM1}	CD_{LM2}	CD_{LM}
TS	44,401**	2,192**	-2,619***
GPR	79,714***	6,911***	-3,085***
TÜFE	10,948***	9,748***	-0,791

Not: *** %1, **,%5 ve *%10 anlam düzeyini göstermektedir

Değişkenlere ilişkin birim kök test sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır. Birim kök testlerinden elde edilen sonuçlara göre, değişkenlerin düzey değerlerinde durağan olmadığı, tüm değişkenlerin birinci farkı alındıktan sonra durağan olduğu belirlenmiştir. Değişkenlerin aynı düzeyde durağanlıkları belirlendikten sonra yapılan eş bütünleşme test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Hem grup istatistikleri (G_t ve G_α) hem panel istatistikleri (P_t ve P_α) sonuçlarına göre değişkenler arasında uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi bulunamamıştır ($p > 0,05$).

Tablo 5: CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

	Sabit	Sabit+Trend	1.Farkı
TS	-1,719	-1,783	-2,393**
GPR	-1,411	-2,352	-3,236***
TÜFE	-1,484	-1,195	-2,428**

Not: *** %1, **,%5 ve *%10 anlam düzeyini göstermektedir

Tablo 6: Westerlund Eş bütünleşme Testi Sonuçları

	Test istatistiği	Olasılık değeri (p)
G_t	-1,728	0,997
G_α	-4,598	1,000
P_t	-5,421	0,878
P_α	-5,277	0,985

Çalışmada son olarak kısa dönemde değişkenler arasında nedenselliğin belirlenmesi amacıyla Konya nedensellik analizi gerçekleştirilmiş ve test sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7: Bootstrap Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	GPR→TS		TÜFE→TS	
	Wald	Boot-pval	Wald	Boot-pval
Çin	5,490	0,257	14,723	0,001
Tayland	2,753	0,362	3,601	0,710
Japonya	0,963	0,162	0,989	0,503
Hong-K.	43,178	0,000	30,753	0,000
Malezya	2,956	0,090	1,447	0,860
Hindistan	1,381	0,491	11,104	0,214
G. Kore	1,598	0,271	22,258	0,126
Endonezya	12,146	0,010	3,623	0,035
	TS→GPR		TS→TÜFE	
	Wald	Boot-pval	Wald	Boot-pval
Çin	6,149	0,641	2,206	0,534
Tayland	1,463	0,307	0,385	0,493
Japonya	0,228	0,754	2,279	0,469
Hong-K.	0,563	0,358	7,405	0,091
Malezya	0,562	0,522	2,392	0,302
Hindistan	1,537	0,369	1,851	0,087
G. Kore	0,191	0,702	0,112	0,677
Endonezya	11,222	0,272	1,976	0,216

Tablo 7’de yer alan nedensellik test sonuçlarına göre yalnızca Hong-Kong ve Endonezya’da jeopolitik risk endeksinden turist sayısına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu, diğer ülkelerde ise herhangi bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda Hong-Kong ve Endonezya’nın jeopolitik riski azaltacak önlemler alması turizm açısından olumlu katkılar sağlayabilecektir. Ayrıca, Çin, Hong-Kong ve Endonezya’da %5 anlam düzeyinde TÜFE’den turist sayısına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, elde edilen sonuçlara göre, ele alınan ülkelerin hiçbirinde %5 anlam düzeyinde turist sayısından jeopolitik risk endeksine ve turist sayısından TÜFE değişkenine doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi saptanamamaktadır

Sonuç ve Öneriler

Jeopolitik riskin turizm üzerindeki etkisinin analiz edildiği bu çalışmada, elde edilen bulgular literatür kısmında bahsedilen çalışmaların aksine jeopolitik risk endeksi ve turist sayısı arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Nedensellik test sonuçları yalnızca Hong-Kong ve Endonezya’da jeopolitik risk endeksinden turist sayısına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Hong-Kong ve Endonezya’da jeopolitik riski azaltacak önlemler alınması gerektiği söylenebilir.

Ancak her ne kadar değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilememiş olsa da, ülke içerisinde yaşanacak terör, salgın, savaş gibi durumların kişilerin seyahat etme kararları üzerinde etkili olacağı tartışılmaz bir gerçektir. Kişiler bu gibi belirsiz ortamların bulunduğu yerlere ya seyahat gerçekleştirmeyecek ya da gerçekleştirilse bile kalınan gün sayısı, yapılan harcama, gezilecek yerler gibi faktörler üzerinden yine turizme etki edecektir. 2020 yılında yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle dünya genelinde turist hareketlerinin yaklaşık %73 oranında azalmış olması bu durumun önemli bir örneğini teşkil etmektedir (UNWTO, 2021).

Bu nedenle genel literatürün aksine çalışmadan elde edilen bu sonuçların ele alınan ülkelerde jeopolitik risk endeksinin turizmi etkileyecek boyutta olmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmanın bu bulguları Ballı vd. (2019) çalışması ile belli ölçüde örtüşür niteliktedir. Ballı vd. (2019) yedi gelişmekte olan ülkeyi ele aldıkları çalışmalarında jeopolitik risk endeksinin turizm üzerindeki etkisinin ülkeler arasında farklı olduğunu, turizmin daha çekici olduğu ülkelerde jeopolitik riskin etkisinin önemsiz olduğunu belirlemişlerdir. Çalışmada Endonezya, Tayland ve Filipin ülkelerinde jeopolitik riskin turizmi etkilemediğini, Meksika, Güney Kore ve Güney Afrika’da GPR’ nin turizm talebi üzerinde önemli olumsuz etkisinin olduğunu belirtmiştir.

Diğer taraftan Liu ve Pratt (2017), Agiomirgianakis vd. (2017), Rosselló vd. (2020), çalışmalarında risklerin kısa vadede turizm üzerinde etkili olabileceğini iddia ederken, Mitra vd. (2018), Harb ve Bassil (2019) çalışmalarında siyasi istikrarsızlık terörizm gibi olayların turizm üzerindeki etkisinin doğrusal olmayabileceğini belirtmektedirler.

Gelecek araştırmaların, jeopolitik riskin yüksek olduğu ülkeler gibi farklı ülke gruplarının alınarak ve farklı analiz yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Agiomirgianakis, G., Serenis, D., and Tsounis, N. (2017). Effective Timing Of Tourism Policy: The Case of Singapore. *Economic Modelling*, 60(C), 29–38. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2016.09.001>
- Akadiri, S. S., Eluwole, K. K., Akadiri, A. C., and Avci, T. (2020). Does Causality Between Geopolitical Risk, Tourism and Economic Growth Matter? Evidence from Turkey. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 43, 273-277.
- Arslan, C. K. (2019). Jeopolitik Riskin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 6 (6), 435-441.
- Balli, F., Uddin, G. S., and Shahzad, S. J. H. (2019). Geopolitical Risk and Tourism Demand in Emerging Economies. *Tourism Economics*, 25(6), 997-1005. <https://doi.org/10.1177/1354816619831824>
- Bezgin, M. S. (2019). Türkiye'nin Jeopolitik Riski'nin Borsa İstanbul Endeks Getirileri Üzerine Etkisinin İncelenmesi. *18th International National Business Congress*. <https://www.researchgate.net/publication/335570538>
- Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 47(1), 239–253.
- Caldara, D. and Iacoviello, M. (2018). Measuring Geopolitical Risk. *International Finance Discussion Paper*, No. 1222. <https://doi.org/10.17016/IFDP.2018.1222r1>
- Demir, E., Gozgor, G., and Paramati, S. R. (2019). Do Geopolitical Risks Matter For Inbound Tourism? *Eurasian Business Review*, 9(2), 183-191.
- Demir, E., Simonyan, S., Chen, M. H., and Lau, C. K. M. (2020). Asymmetric Effects of Geopolitical Risks on Turkey's Tourist Arrivals. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 23-26. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.04.006>
- Demir, E. and Ozturk-Danişman (2021). The Impact of Economic Uncertainty and Geopolitical Risks on Bank Credit. *North American Journal of Economics and Finance*, 57(C). <https://doi.org/10.1016/j.najef.2021.101444>
- Doğan, E. ve Özarslan Doğan, B. (2021). Jeopolitik riskin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Kırılgan Beşli Ülkelerinden Ampirik Kanıtlar. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 978-990. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.804425>
- Ghosh, S. (2021). Geopolitical Risk, Economic Growth, Economic Uncertainty and International Inbound Tourism: An Indian Illustration. *Review of Economics and Political Science*, 7(1), 2-21. <https://doi.org/10.1108/REPS-07-2020-0081>
- Gozgor, G., Lau, M. C. K., Zeng, Y., Yan, C., and Lin, Z. (2022). The Impact of Geopolitical Risks on Tourism Supply in Developing Economies: The Moderating Role of Social Globalization. *Journal of Travel Research*, 61(4) 872–886.
- Gupta, R., Gozgor, G., Kaya, H., and Demir, E. (2019). Effects of geopolitical risks on trade flows: Evidence from the gravity model. *Eurasian Economic Review*, 9(4), 515-530. DOI: 10.1007/s40822-018-0118-0
- Haddad, C., Nasr, A., Ghida, E., and Al Ibrahim, H. (2015). *How to re-emerge as a tourism destination after a period of political instability*. Roberto, C. & Tiffany, M. (Ed.) in *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2015 (53-57)*, Geneva: World Economic Forum, Switzerland.
- Harb, G. and Bassil, C. (2019). Terrorism and inbound tourism: Does immigration have a moderating effect? *Tourism Economics*, 26, 500–518.
- Hasan, M., Naeem, M. A., Arif, M., Shahzad, S. J. H., and Nor, S. M. (2020). Geopolitical Risk and Tourism Stocks of Emerging Economies. *Sustainability*, 12, 9261. doi:10.3390/su12219261.
- İşcanoğlu Çekiç, A., and Gültekin, H. (2019). “R Uygulamalı Panel Veri Analizi ve Ampirik Bir Uygulama”. *Bursa: Ekin Yayınevi*.
- Kazakova, A. and Kim, I. (2021). Geopolitical-Risk and Economic Policy-Uncertainty Impacts on Tourist Flows from Neighboring Countries: A Wavelet Analysis. *Sustainability*, 13(24), 13751. <https://doi.org/10.3390/su132413751>
- Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Econ Model*, 23, 978-992.
- Lanouar, C. and Goaid, M. (2019). Tourism, Terrorism and Political Violence in Tunisia: Evidence from Markov-Switching Models. *Tourism Management*, 70, 404–418.
- Lee, C. C., Olasehinde-Williams, G., and Akadiri, S. S. (2020). Geopolitical Risk and Tourism: Evidence from Dynamic Heterogeneous Panel Models. *International Journal of Tourism Research*, 23(1), 26-38. <https://doi.org/10.1002/jtr.2389>

- Liu, A. and Pratt, S. (2017). Tourism's Vulnerability and Resilience to Terrorism. *Tourism Management*, 60, 404–417.
- Lu, Z., Gozgor, G., Huang, M., and Lau, C. K. M. (2020). The Impact of Geopolitical Risks on Financial Development: Evidence from Emerging Markets. *Journal of Competitiveness*, 12(1), 93–107. <https://doi.org/10.7441/joc.2020.01.06>
- Mitra, D., Pham, C. S., and Bandyopadhyay, S. (2018). Terrorism and International Air Travel: A Gravity Approach. *The World Economy*, 41(11), 2852–2882.
- Muzindutsi, P. F. and Manaliyo, J. C. (2016). Effect of Political Risk Shocks on Tourism Revenue in South Africa: Time Series Analysis. *International Journal of Business and Management Studies*, 8(2), 169–186.
- Özşahin, Ş., Üçler, G. ve Uysal, D. (2022). Jeopolitik Risk ve Yolsuzluğun Doğrudan Yabancı Yatırımlar için Önemi: Türkiye İçin Ampirik Bulgular. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 257-286.
- Payne, J. E. and Apergis, N. (2022). The Influence of Economic Policy Uncertainty and Geopolitical Risk on US Citizens Overseas Air Passenger Travel by Regional Destination. *Tourism Economics*, 28(5), 1333–1341. <https://doi.org/10.1177/1354816620981199>
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *IZA Working Paper* 1240. <https://docs.iza.org/dp1240.pdf>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142, 50–93.
- Polat, M., Alptürk, Y. ve Gürsoy, S. (2021). Impact of geopolitical risk on BIST tourism index and tourist arrivals in Turkey. *Journal of Tourism Theory and Research*, 7(2), 77-84.
- Rosselló, J., Becken, S., and Santana-Gallego, M. (2020). The effects of natural disasters on international tourism: A global analysis. *Tourism Management*, 79, 104080. doi:10.1016/j.tourman.2020.104080
- Sayar, R., Stryzhak, O. ve Arı, Y. O. (2021). Jeopolitik riskler, turizm ve ekonomik büyüme ilişkisi: Ukrayna örneği. 3. *Uluslararası İzmir İktisat Kongresi*, 12-13 Mart 2021, İzmir.
- Soybilgen, B., Kaya, H. ve Dedeoğlu, D. (2019). Evaluating the Effect of Geopolitical Risks on the Growth Rates of Emerging Countries. *Economics Bulletin*, 39(1), 717-725.
- Sönmez, S. F. (1998). Tourism, Terrorism, and Political Instability. *Annals of Tourism Research*, 25(2), 416–456.
- Stryzhak, O. Sayar, R. ve Ari, Y. O. (2022). Geopolitical Risks, GDP and Tourism: An ARDL-ECM Cointegration Study on Ukraine. *CES Working Papers*, 14 (1). https://ceswp.uaic.ro/articles/CESWP2022_XIV1_STR.pdf
- Swamy, P. A. V. B. (1970). Efficient Inference in A Random Coefficient Regression Model. *Econometrica*, 38, 311–323.
- Syed, Q. R., Bouri, E., Zafar, R. F., and Adekoya, O. B. (2021). Does Geopolitical Risk Mitigate Inbound Tourism? Evidence from Panel Quantile Regression. *Journal of Public Affairs*, 7(3). <https://doi.org/10.1002/pa.2784>.
- Tiwari, A. K., Das, D., and Dutta, A. (2019). Geopolitical risk, Economic Policy Uncertainty and Tourist Arrivals: Evidence from A Developing Country. *Tourism Management*, 75, 323–327. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2019.06.002>
- UNWTO (2021). *Tourism: From Crisis to Transformation*. UNWTO and the COVID-19 Crisis. <https://doi.org/10.18111/9789284423187>
- UNWTO (2022). World Tourism Barometer, Haziran 2022, 20(4).
- Wang, X., Wu, Y., and Xu, W. (2019). Geopolitical Risk and Investment. *Journal of Money, Credit and Banking*, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3305739>
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709–748.
- World Travel & Tourism Council (2022). *Travel & Tourism economic impact 2022 Report*. <https://wtcc.org/Portals/0/Documents/Reports/2022/EIR2022-Global%20Trends.pdf>
- Zhang, H., Jiang, Z., Gao, W. ve Yang, C. (2022). Time-Varying Impact of Economic Policy Uncertainty and Geopolitical Risk On Tourist Arrivals: Evidence from A Developing Country. *Tourism Management Perspectives*, 41. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2021.100928>.
- <http://matteoiacoviello.com/gpr.html>
- <https://databank.worldbank.org/>